

DANIJEL ALERIĆ

DA LI BANOVIĆ STRAHINJA OPRAŠTA
SVOJOJ LJUBI?

Zatim bi otac, vedar ko sjaj dana,
Uzeo gusle u žilave ruke
I glasno počo, uz ganjive zvuke,
Lijepu pjesmu Strahinjica Bana...

(A. Šantić)

Pjesmu o Banoviću Strahinji, svakako jednu od najljepših naših narodnih pjesama, zapisao je Vuk St. Karadžić godine 1822, a već pet godina kasnije (1827) ova je pjesma, zbog završnih stihova svojih, postala naučni problem. Zanimljivo je da je poticaj za rješavanje ovoga problema stigao iz Evrope, od samoga J. W. Goethea, odnosno od vajmarskoga vojvode Karla Augusta. Evo kako je, više od stotinu godina kasnije, rođenje toga problema opisao Henrik Barić: »Kada je Karl Avgust, veliki vojvoda vajmarski, pročitao u Gerhardovu prevodu pesmu o Strahinjicu Banu, ona je učinila na njega vrlo dubok utisak, ali mu se svršetak pesme, – 'velikodušno' praštanje nevernoj i preljubnoj ženi – učinio neshvatljiv, jer se takav 'teatralni' svršetak ne slaže sa onim što bi se u tom slučaju od Srba očekivalo, kako on veli Geteu. Gete u pismu prevodiocu govori o diskusiji, koja je povedena u njegovom vajmarskom društvu povodom takvog kraja pesme o Strahinjicu Banu: neki su bili mišljenja da se ne može pretpostaviti oproštaj sa strane tako teško uvređenog muža: šta više, da bi se p r e m a k a r a k t e r u j u n a k a¹ pre moglo očekivati da će uvređeni muž dopustiti da je njeno devetoro braće raznesu na devet komada; stoga pomišljaju da će za ovakvo ublažavanje možda prevodilac biti kriv. Sa mnogo takta Gete veli Gerhardu da bi on lično bio sklon da takav 'barokni postupak' pri-

¹ Sve što je u ovoj mojoj raspravi posebno istaknuto u citiranom tekstu, istakli su sami autori toga teksta.

piše 'varvarskoj samovolji' junaka; ali ipak želi da mu prevodilac po tome pitanju da 'odlučnu reč', a i da mu navede broj i stranu gde se nalazi original te pesme 'u odličnom Vukovom izdanju'.²

Od toga vremena ova je pjesma stala privlačiti izuzetnu pažnju učesnaka, a osobito se to zanimanje za nju i njezine završne stihove pojačalo nakon predavanja što ga je u listopadu godine 1935. na beogradskom Narodnom univerzitetu održao Gerhard Gesemann. U kratkom razdoblju od dvije godine pojavio se cijeli niz što manjih što većih priloga, a autori tih priloga nosili su redom poznata imena: Bogdan Popović, Jaša Prodanović, Henrik Barić, Branislav Krstić, Miloš Trivunac, Nikola Vučić, Dragutin Kostić, Danilo Vušović, Trifun Đukić, Vaso Tomanović. O velikom zanimanju za ovu pjesmu tokom vremena, a posebno u ovo vrijeme možda najbolje svjedoči rečenica što ju je u uvodu svoga priloga napisao Bogdan Popović: »U toku dugoga vremena, članci su pisani, drame su pisane, usmene diskusije su vođene, u poslednje vreme vođene i na književnim skupovima (u Društvu za srpski jezik i književnost), – sve u cilju da se reši 'Zagonetka o Strahiniću', kako se naziva jedna knjižica o tom predmetu«.³

Pa ipak, u najnovije vrijeme, povodom pojave jedne nove dramatizacije, treće po redu,⁴ još je »jednom oživljena stara raspra oko pitanja da li i zašto Strahinja prašta ženi i tazbini«.⁵

Želimo li pregledno prikazati ono što se o završnim stihovima pjesme o Banoviću Strahinji izreklo do danas, onda je najbolje da odmah u početku kažem kako su se o tom problemu iskristalizirala uglavnom četiri različita mišljenja:

- a) da Banović Strahinja oprašta i ljubi i tazbini;
- b) da Banović Strahinja oprašta ljubi, ali ne oprašta tazbini;
- c) da Banović Strahinja ne oprašta ni ljubi na tazbini;
- d) da je ovaj problem – nerješiv.

Prvo mišljenje branili su strastveno Jaša Prodanović i Dragutin Kostić.

Već u svojoj raspravi *Dve srpske narodne pesme i »Hiljada i jedna noć«* Jaša Prodanović o spornim stihovima:

»Ne dam vašu sestru poharčiti,
Bez vas bih je mogao stopiti,
Al' ću stopit svu tazbinu moju,
Nemam s kinie lažno piti vino;
No sam ljubi mojoj poklonio.«

² Henrik Barić. *Netko bješe Strahiniću bane...*, »Srpski književni glasnik«, Beograd 1936, str. 594.

³ Bogdan Popović, *O »poslednjim stihovima« pesme »Banović Strahinja«*, »Prilozi proučavanju narodne poezije«, Beograd 1936, str. 1.

⁴ Još 1913. objavljena je dramatizacija Milana Ogrizovića (*Banović Strahinja*); 1926. pojavila se dramatizacija Budimira Grahovca (*Strahinić Ban*), a 1963. dramatizacija Borislava Mihajlovića (*Banović Strahinja*).

⁵ Hugo Klajn, *Zašto Banović Strahinja prašta svojoj ljubi*, »Politika« od 20. listopada 1963, str. 18.

– kaže ovo: »Da je poslednji stih došao na treće mesto, mogli bi se ovi stihovi tumačiti ovako: Ne dam vam poseći sestru. Ja bih je mogao ubiti, ali sam joj poklonio život. Ali ću se odreći tazbine, jer nemam s kime piti hladno vino. Ali kad su stihovi u ovakvom redu, kakav je u pesmi, oni znače: Ne dopuštam Jugovićima da ubiju sestru. Ja bih je sam mogao 'stopiti' (uništiti), ali bih time stopio tazbinu, te ne bih imao s kim piti vino. Zbog toga sam oprostio ljubi život.«⁶ Pri tom on ukazuje i na završne stihove jedne varijante pjesme o Banoviću Strahinji:

Još je bane zaklanjaše rukom:
»Nemojte je, moje mile šure,
Lako bi se s drugom oženio,
Ali ne bi tazbine dobio
Kao što je pleme Jugovića.«

I nekoliko godina kasnije, u polemičkom članku *Banović Strahinja i njegova ljuba*, Jaša Prodanović odrešito brani mišljenje »da je Strahinić ban oprostio svojoj ljubi poglavito zato da ostane u srodstvu sa najmoćnijom i najgospodskijom plemićskom porodicom – Jugovićima«.⁷

U svom članku *Značenje završnih stihova u narodnoj pesmi »Banović Strahinja«* poznati komentator druge knjige Karadžićeve, Dragutin Kostić, kaže kako je »praštanje Strahinjićevo« »veće nego što se obično predstavlja«: »On ne prašta samo nevernoj 'vernoj ljubi', nego prašta i nepouzdanju tazbini. Njegove reči, onako jetke, pre svega su potsmešljive. One ne znače definitivno kidanje s 'prezrenom' tazbinom, nego samo boni prekor i potsmeš posramljenom prijateljstvu, ali i dalje prijateljstvu samo sada 'za nevolju', 's obzirom' na dom tastov i svoj.«⁸ Ovo svoje mišljenje o tome šta upravo znače stihovi o kojima je riječ, Dragutin Kostić meće kao mjerodavno i u svoja *Tumačenja druge knjige Srpskih narodnih pjesama Vuka St. Karadžića* i kaže kako drugo tumačenje, po kojemu »ban baš hoće da stopi (uništi) svoju tazbinu (da prekinje prijateljstvo s njom)«, »ne odgovara shvatanju samoga pevača ove pesme, čoveka iz naroda, s osećanjem patrijarhalnog morala narodne (zadružne) kuće koja svojim (opštim) potrebama podvrgava sve lične potrebe svojih članova«.⁹

Drugo mišljenje, po kojemu Banović Strahinja oprašta svojoj ljubi, ali ne oprašta tazbini, nego kida s njom, branili su osobito Gerhard Gesemann, Bogdan Popović i Miloš Trivunac, a u najnovije vrijeme, osim ostalih, i Hugo Klajn; ali je svaki od njih imao svoj odgovor na pitanje

⁶ Jaša Prodanović, *Dve srpske narodne pesme i »Hiljada i jedna noć«*, u knjizi »Naša narodna književnost«, Beograd 1932, str. 213–214.

⁷ Jaša Prodanović, *Banović Strahinja i njegova ljuba*, »Prilozi proučavanju narodne poezije«, Beograd 1936, str. 32.

⁸ Dragutin Kostić, *Značenje završnih stihova u narodnoj pesmi »Banović Strahinja«*, »Naš jezik«, Beograd 1936, str. 117.

⁹ Dragutin Kostić, *Tumačenja druge knjige Srpskih narodnih pjesama Vuka St. Karadžića*, Beograd 1937, str. 75.

zbog čega je upravo Banović Strahinja oprostio svojoj ljubi; »borci« su – kako duhovito primjećuje Bogdan Popović – »u tom pitanju ostali svaki na svom položaju«. ¹⁰

U svom predavanju *O Banoviću Strahinji*, koji mu je »reprezentant čojstva i junaštva, da mu para nema«, Gerhard Gesemann pita: »Zar je Ban zato poklonio ženi život, da ne pokvari prijateljstvo s Jugovićima? Šta je njemu do takvih prijatelja, nepoverljivih, kukavnih, primitivnih?« ¹¹ Gesemannu »se čini da Čiča-Milija nije rešio problem«, ¹² nego da je taj problem riješen u jednoj varijanti pjesme o Banoviću Strahinji:

»A tako mi Boga velikoga,
Da mi nije od Boga grehota
A od ljudi zazor i sramota,
Boljom bih se oženio bane,
I slušaj me, stari Jug-Bogdane,
Takvoga bih steko prijatelja!«
Nasrdi se stari Jug-Bogdane,
Pa se vrnu na bijelu kulu,
Ne šće s banom ništa govoriti;
No pogledaj Strahinića bana:
Ne šće bane na bijelu kulu,
Nego dođe u mermer-avliju
Pa sigurno zakroči dogata,
Anđeliju sjede na kobilu
Pa otište uz Kruševac ravni.

Bogdanu Popoviću, opet, čini se da »krivica – ako se tu uopšte može govoriti o nekoj krivici – nije do pevača i njegove pesme«. ¹³ »Komentatori su, naime« – kaže on – »prevideli da u spornim stihovima imaju pred sobom jedan stilistički 'obrt', jednu stilističku 'figuru', koja je ne samo poznata, no je njena upotreba šta više jedna osobenost Starca Milije...« ¹⁴ Drugim riječima, po Bogdanu Popoviću »izlazi nesumnjivo 1) da se mi u poslednjim stihovima 'Banovića Strahinje' nalazimo pred jednom hysterologijom«, a »iz toga, opet, izlazi 2) i nesumnjiv odgovor na pitanje postavljeno u početku: da li Ban u tim poslednjim stihovima prekida s tazbinom ili ne? Ban p r e k i d a s tazbinom.« ¹⁵ Svoju tvrdnju Bogdan Popović ilustrira završnim stihovima iz jedne varijante pjesme o Banoviću Strahinji, »u kojoj je sam narodni pevač Milijinu hysterologiju razrešio«: ¹⁶

»Ne dam ljubu moju pogubiti,
Ne dam vama duše ogr'ješiti,

¹⁰ Bogdan Popović, o. c., str. 1.

¹¹ Gerhard Gesemann, *O Banoviću Strahinji*, »Prilozi proučavanju narodne poezije«, Beograd 1935, str. 154.

¹² Ib., str. 155.

¹³ Bogdan Popović, o. c., str. 2

¹⁴ Ib., str. 3.

¹⁵ Ib., str. 8.

¹⁶ Ib., str. 8.

No sam ljubi život poklonio,
Jera nemam kome nazdraviti,
Nazdraviti kada pijem vino.«

Potkraj svoga izlaganja Bogdan se Popović pozabavio i pitanjem zašto ban oprašta svojoj ljubi. Na to pitanje on odgovara: »B a n p r a š t a z a t o š t o p r a š t a ; z a t o š t o i m a l j u d i k o j i p r a š t a j u , i d r u g i h k o j i s e s v e t e ; z a t o š t o i m a i p e s n i k a k o j i p r a š t a j u i d r u g i h k o j i n e p r a š t a j u ; z a t o š t o j e t a k o b i l o u s v a d o b a i u s v i m a d r u š t v i m a , s r a z m e r n o d r u š t v e n i m n a r a v i m a . . . «¹⁷

O tome zašto Banović Strahinja oprašta svojoj ljubi, Miloš Trivunac piše cijelu raspravu koja se temelji na ovoj rečenici iz te rasprave: »Meni je od vajkada izgledalo – na osnovu Vukove verzije, o kojoj je ovde jedino reč – da Banović Strahinja prašta svojoj ženi neoprostivu krivicu, i čak je, na svoju nesumnjivu sramotu, i dalje zadržava za ženu samo stoga što je – voli.«¹⁸

U najnovije vrijeme Hugo Klajn, »svestan«, doduše, »subjektivnosti svog tumačenja«, misli da sporne stihove »treba razumeti otprilike ovako: Ne dopuštam da izigravate junake ubijajući svoju sestru. Za to da je kaznim ne bi mi bila potrebna vaša pomoć (koju ste mi odrekli kad sam išao da je izbavim); ali ja neću nju da uništim, nego da raskinem s vama, jer niste nikakvi ljudi ni junaci, ni društvo za dobrog junaka i čojka; a njoj praštam, jer neko mora da je zaštititi od vašeg nečovštva.«¹⁹ U završetku svoga članka Hugo Klajn zauzimalje svoj stav prema mišljenjima što su ih o spornim stihovima izrazili neki današnji komentatori i kritičari: »A što i neki savremeni komentatori Strahinjino praštanje mogu sebi da objasne samo kao 'zapadnjačku vitešku kavalirštinu' (Stjepan Banović na kongresu folklorista Jugoslavije 1958), što i savremeni kritičari u tom gestu naslućuju potuljeno zamenjivanje trenutnog pogubljenja dugotrajnim mučenjem, ukoliko celu pesmu ne odbacuju kao apsurdnu – to samo pokazuje kako se krivudavim putevima čovečanstvo primiče humanističkom idealu i kako je i mnogima od nas današnjih etika čojstva, za koju su žene uglavnom nezaštićena nejač, postala ili ostala nerazumljiva: postala onima koji su je, u epohi u kojoj se borimo za ravnopravnost svih ljudi, ma koje rase, nacije ili pola bili, prevazišli, ostala onima koji je još nisu dosegli.«²⁰

Branislav Krstić pripada piscima koji su se najdublje unijeli u samu pjesmu, a po svom tumačenju završnih stihova u njoj stoji nekako na prijelazu iz druge u treću skupinu pisaca.

U svom članku *Značenje završnih stihova pesme »Banović Strahinja«* Krstić nalazi »da je ban, iako kivan na svoju ženu, još više srdit na Jugoviće, koji su ga ostavili samog kad su mu najviše trebali; prijateljstvo,

¹⁷ Ib., str. 13.

¹⁸ Miloš Trivunac, *Banović Strahinja*, »Prilozi proučavanju narodne poezije«, Beograd 1936, str. 179.

¹⁹ Hugo Klajn, o. c., str. 18.

²⁰ Ib., str. 18.

bar po njegovim pojmovima, nije izdržalo probu.²¹ O odnosu Strahinje prema svojoj ljubavi Krstić, u svom prilogu *Još nešto o završnim stihovima pesme »Banović Strahinja«*, veli ovo: »... moramo imati na umu da Ban samo poklanja život ljubavi, što još ne znači i da joj prašta krivicu. Šta je s njom dalje bilo, iz pesme se ne vidi. Mi ne znamo čak ni to da li je Ban posle svoje strašne besede ostao u Kruševcu, ili je otišao na neku drugu stranu, a još manje, da li je poveo sobom ljubav ili ju je ostavio na sramotu Jugovićima. Jedno je sigurno: ona živa je veća sramota za Jugoviće nego mrtva; to je, verovatno, jedan od razloga što oni tako brzo kidišu na nju, kad čuju šta je učinila. Da li i to nije jedan od razloga što je ban nije 'na licu mesta' ubio? Hajduk bi na njegovu mestu problem mnogo prostije rešio; on bi nevernu ljubav pitao: 'Il' mi voliš sablju celivati, Il' mi voliš lučem svijetliti.' Ban je, međutim, vitez, a ne 'palančanin' i 'naivna dobričina', kako ga pretstavlja g. Kostić. Kao takav on neće da se obračunava sa slabom ženom pre nego što raščisti račune s Jugovićima. Njen problem se još nekako i može rešiti Jugovim rečima: 'Bog j' ubio, pa je to prokletu', ali šta da čini s Jugovićima? Za njih će biti najveća kazna i sramota ako im sestra ostane u životu, te je to verovatno jedan od uzroka što joj Ban poklanja život. Bolje se on Jugovićima nije mogao osvetiti za učinjeno neverstvo i opasnosti kojima je bio izložen donekle i njihovom krivicom. Mi, doduše, priznajemo da ovim problem 'praštanja' nije konačno rešen, ali je bar ukazano na još jednu mogućnost, koja je bolje u skladu sa Banovim viteškim i beskompromisnim karakterom nego praštanje radi želje da i dalje sačuva prijateljstvo nevernih Jugovića.«²²

U trećoj skupini pisaca, koji su branili mišljenje da Banović Strahinja ne oprašta ni ljubavi ni tazbini, našli su se, jedan pored drugoga, Henrik Barić i Vaso Tomanović.

Henrik Barić u svom prilogu *Netko bješe Strahiniću Bane...* ponire duboko u dušu glavnoga junaka temeljeći svoje zaključke na zanimljivim opažanjima o odnosu pjesnika i likova što ih taj pjesnik jednom stvori: »Pretpostavljati ili praštanje Jugovićima, ili nevernoj ženi, ili oboje, značilo bi pretpostaviti nesnalaženje pesnika pred situacijom, koja bi pre ličila na neočekivani kraj istoriskog događaja, sa psihološki nepripremljenim i neočekivanim obrtom, nego na poetsku situaciju, stvorenu od samog pesnika, o n a k v u situaciju, koju u momentu krajnjeg sukoba tipova i etičkih vrednosti, traži sam lik junaka, koji je, kao i situacija, produkt v i s o k e f a n t a z i j e pesnika. Jer kad pesnik stvori u sebi jedan lik junaka, taj lik obvlada pesnikom, i – kako god to paradoksalno izgledalo – pesnik nema kud: kakvog ga je ocrtao, u početku dela, u dva karakteristična poteza, junak će ostati takav u svima situacijama, a situacije će se stvarati sve teže i teže, da bi u teškoći situacije taj lik dolazio do sve jačeg izraza, a u krajnjoj tački dramskog

²¹ Branislav Krstić, *Značenje završnih stihova pesme »Banović Strahinja«*, »Pri-lozi proučavanju narodne poezije«, Beograd 1935, str. 241.

²² Branislav Krstić, *Još nešto o završnim stihovima pesme »Banović Strahinja«*, »Naš jezik«, Beograd 1936, str. 177–178.

sukoba karaktera i ideja, i pobjede ideje, uzdigao se do vrhunca estetskog savršenstva. A sve situacije će biti estetske, i solucija će biti estetska.«²³ Drugim riječima: »Kukavičluk velikaša Jugovića plaća vlasteličić, – vitez prezrenjem. Prezrenjem će kazniti i ženu. I kao što se u jednom trenutku odlučuje da, bez reči, za vazda, napusti dom Jugovića kojim se ponosio, isto tako u magnovenju, kada se krvavih usta diže s Turčina, pada rešenje da tu ženu . . . t i m Jugovićima i vrati . . .«²⁴

Već je Branislav Krstić, čitajući sporne stihove, imao »utisak da ovdje nešto nedostaje, da misao nije jasno izrečena do kraja«. »Pre svega, šta to poklanja ban ljubi?«,²⁵ pita on, ali se miri sa starim odgovorom da je ovdje riječ o poklanjanju života. Vaso Tomanović, međutim, u svom prilogu *Još o Banoviću Strahinji*, odlučno tvrdi kako »stvar stoji sasvim drukčije«: »Oni koji su ovako tumačili pesmu nisu razumeli ironiju koja se skriva u stihu: 'već sam svojoj ljubi poklonio'. Nije Strahinić time mislio na poklanjanje života . . . nego na poklanjanje vina. Stihovi: 'Nemam s kime hladno piti vino, već sam svojoj ljubi poklonio' znače: Ne mogu više da pijem s vama, jer vi niste dostojni da sedim u vašem društvu, nego sam ja svojoj ljubi poklonio ono vino koje ste vi meni namenili, da ga ona pije s vama. Ovim rečima im je nagovestio nešto još teže: Vi niste ništa bolji od svoje sestre; neka ona s vama pije, jer vi niste dostojni da pijete sa čovekom, nego sa ženom. Niti je Strahiniću do njihove gospoštine. Baš je obrnuto: pesnik je nadugo i naširoko opisao njihovu moć, bogastvo i gospoštinu, da bi pokazao kako je sve to za Bana Strahinića ništa prema duševnim vrednostima čovekovim: čoveštvu i junaštvu.«²⁶ Svoj članak Tomanović završava ovako: »Oni koji su razmišljali o ovoj pesmi mučeći se da odgovore na pitanje: Zašto Strahinić prašta?, zaboravili su da izvide da li on odista i prašta.«²⁷

Na putu koji je naslutio Branislav Krstić i kojim je pokušao da krene Vaso Tomanović pojavila se velika prepreka već u samom početku. Naime, Trifun je Đukić u svom dodatku odmah ispod Tomanovićeve članka iznio kako je on »još od ranog detinjstva« stih o kojem je riječ slušao u ovakvu obliku: »Već sam svojoj ljubi oprostio.« (»Strahinić, dakle, prašta ženi a moralno ponižava šureve.«)²⁸

Napokon, četvrto mišljenje – da je, naime, ovaj problem nerješiv – iznio je Nikola Vulić u svom prilogu *Banović Strahinja*. Stihovi o kojima je riječ po njemu su »pravo strašilo i u stanju su da vam bukvalno zagorčaju dane«. »Pitija i Sibila nisu umele da se dvosmislenije izražavaju«, nastavlja on. Pa zatim: »Toliko nesporazuma nije bilo ni pri zi-

²³ Henrik Barić, o. c., str. 595.

²⁴ Ib., str. 600.

²⁵ Branislav Krstić, *Značenje završnih stihova pesme »Banović Strahinja«*, »Prilozi proučavanju narodne poezije«, Beograd 1935, str. 241.

²⁶ Vaso Tomanović, *Još o Banoviću Strahinji*, »Prilozi proučavanju narodne poezije«, Beograd 1936, str. 114–115.

²⁷ Ib., str. 115.

²⁸ Trifun Đukić, *Još o Banoviću Strahinji*, »Prilozi proučavanju narodne poezije«, Beograd 1936, str. 116.

danju vavilonske kule. Ovaj slučaj doista bi se mogao upotrebiti kao školski primer za onu Plautovu izreku: *Quot homines, tot sententiae*. Na pet deseteraca – valjda deset raznih tumačenja. I kako suprotnih mišljenja. Izrazitijih kontradikcija valjda ne može biti.²⁹ Vulić je potpuni pesimist u pogledu na mogućnost da će ovi stihovi ikada biti objašnjeni: »Videli smo da su oni nejasni, i da nismo u stanju da proknemo u njihov smisao. Pored svih pokušaja, pored sve oštroumnosti i duhovitosti, oni ostaju enigmatični. Šta treba onda raditi? Nama se čini da se to samo od sebe kaže. Treba pogledati istini hrabro u oči i priznati: *Ignoramus*. Mislim da možemo otići i korak dalje pa dodati: *Et ignorabimus*. Ne znamo i nikad nećemo saznati šta je Starac Milija, koji bi kao i 'dobri Omir' poneki put 'zadremao', rekao i šta je hteo reći na kraju svoje pesme. On je svoju tajnu odneo sa sobom u grob. Našto naša umovanja i dokazi i zaključci, kad se sve svodi na pretpostavke? Mi bismo hteli činjenice, a nama se nude mogućnosti. Zar nije onda bolje – vratiti mač u korice?«³⁰

Zaista, šta da se kaže nakon svega ovoga?

Da počnem ispočetka.

Pjesmu o Banoviću Strahinji Vuk je Karadžić zapisao od starca Milije godine 1822. u Kragujevcu. Ali, starac Milija nije bio Kragujevacanin, nego je bio »rodom iz Ercegovine, od Kolašina, pa za Kara-Đordina vremena dobežao u Srbiju«. ³¹ Za ono o čemu ovdje kanim govoriti od neobične je važnosti ono što sam Karadžić pripovijeda o načinu na koji je od njega zapisao u svemu četiri narodne pjesme, među kojima, osim pjesme o Banoviću Strahinji, i glasovitu pjesmu *Ženidba Maksima Crnojevića*: »Ali kad se s Milijom sastanem, onda mi se tek radost okrene na novu tegobu i muku: ne samo što on, kao i ostali gotovo svi pevači (koji su *samo pevači*), nije znao pesme *kazivati* redom, do *samo pevati*, nego bez rakije nije teo ni zapevati, a kako malo srkne rakije, on se, i onako, koje od starosti koje od rana (jer mu je sva glava bila ise-

²⁹ Nikola Vulić, *Banović Strahinja*, »Srpski književni glasnik«, Beograd 1937, str. 436.

³⁰ *Ib.*, str. 438. – Bit će, svakako, zanimljivo da usput ogledamo i kako su dramaturzi u svojim dramaturzijama obradili lik Banovića Strahinje i njegove ljube s obzirom na sporne stihove iz Milijine pjesme. Ni među njima u tome nema sloge. Milan Ogrizović, da se poslužim riječima Ivana Dimitrijevića, »slavata svoga Strahinju nešto duhovno šire i ljubav, velika ljubav i to čisto seksualna ljubav prema ljubi Anđeliji, dovodi do praštanja greha; Grahovčev Strahinić ne oprašta, ne vidi se ni po čemu ni da je hteo da prašta niti se oseća razlog da bi oprostio« (usp. Ivan Dimitrijević, *Zagonetka o Strahiniću*, Beograd 1930, str. 14). I Ogrizovićeva i Grahovčeva glavna junakinja završavaju samoubojstvom. O Mihajlovićevu Strahinji govore same za se ove riječi koje on izgovara suprotstavljajući se Jugovićima: »Vi ste izabrali kaznu. Na vaš izbor ja kažem – ne... U mom porodičnom veću nas ima samo troje: moja majka, ova žena ovde, i ja. Majka je već odlučila umirući, odlučila da presude nema i da je neće biti. Zaklela me je da ne krvavim ruke...« (Borislav Mihajlović, *Banović Strahinja*, Beograd 1963, str. 133.) Odmah zatim Mihajlovićev Strahinja pozivlje svoju ženu u svoj dom: »Ako možete, nađite u njemu mir. Niko vam ništa nikada neće prebaciti.« (*Ib.*, str. 134.) O kasnijoj sudbini Strahinjine ljube u ovoj se dramaturziji ne govori.

³¹ Vuk St. Karadžić, *Srpske narodne pjesme*, knjiga IV, Beograd 1958, str. XIII.

čena tukući se negda s nekim Turcima iz Kolašina), slab budući, tako zabuni da nije svagda redom znao ni pevati! Videći ja to, ništa drugo nisam znao činiti, nego sam gledao da mi svaku pesmu peva po nekoliko puta, dok je nisam toliko upamtio da sam mogao poznati kad se šta preskoči, pa sam ga onda molio te mi je pevao polako (rastežući reči), a ja sam za njim pisao što sam brže mogao; a kad sam koju pesmu tako napisao, onda mi je on opet morao pevati, a ja sam gledao u moj rukopis da vidim je li sve dobro napisano.«³²

Ako je, dakle, starac Milija svome zapisivaču pjesme samo pjevao, pa makar to bilo i više puta, opravdano je pitanje: je li Vuk Karadžić baš uvijek stigao da zapiše sve upravo onako kako mu je Milija pjevao? Nije li mu se koji put omakla i kakva krupnija pogreška, i nije li baš on mogao postati nesvjestan krivac i za kakav veći nesporazum?

Da bismo o tome mogli suditi, razmotrimo prve stihove iz pjesme o kojoj je ovdje riječ:

Netko bješe Strahiniću bane,
Bješe bane u malenoj Banjskoj,
U malenoj Banjskoj kraj Kosova,
Da takoga ne ima sokola.

Komentatori su se, kako je poznato, natjecali u težnji da što zvučnijim riječima protumače prvu riječ u ovim stihovima; tako je npr. Dragutinu Kostiću »neko« – »čovjek od retke lične vrednosti i značaja (čuven junak), ugledna vlasteoska porekla (nije 'kojeko')«.³³ Ja, međutim, mislim da je ova riječ nastala kao rezultat pogreške prilikom zapisivanja pjesme i da je starac Milija ove stihove otpjevao Karadžiću ovako:

(H)e(j), (t)ko bješe Strahiniću bane?
Bješe bane u malenoj Banjskoj,
U malenoj Banjskoj kraj Kosova,
Da takoga ne ima sokola.

Karadžić, u stvari, nije mogao jasno razabrati suglasnikâ u prvome slogu u pjesmi (sve ako ih je guslar i izgovorio) jer guslari imaju običaj da taj slog osobito rastegnu (pri čemu je, dakako, težište na samoglasniku koji se nalazi u tome slogu); a zbog toga što mu je pjesma pjevana, a ne kazivana, nije mogao osjetiti ni upitni oblik prvoga stiha; osim toga, ovakvim retoričkim pitanjem obično ne počinju narodne pjesme, a i inače ovakva pitanja u narodnim pjesmama nisu česta.³⁴ Sve su to

³² Ib., str. XIV.

³³ Dragutin Kostić, *Tumačenja druge knjige Srpskih narodnih pjesama Vuka St. Karadžića*, Beograd 1937, str. 67.

³⁴ Usp., međutim, ove stihove iz pjesme *Gavran harambaša i Limo*, koju je Vuk Karadžić zapisao također od starca Milije i objavio u trećoj svojoj knjizi:

Ko najprvi bješe pred Turcima?
Silno Vlačce Petre Mrkonjiću
Koga kažu da takoga nema,

bili razlozi što se u Karadžićev zapis pjesme uvukla riječ *netko*, koja, treba priznati, s riječima u čijem se društvu pojavila, za nevolju ipak ostvaruje kakav-takav smisao.

Razmotrimo sada i ove stihove, koji dolaze odmah nakon dvadesetoga stiha u pjesmi:

Opremi se Strahiniću bane,
Udri na se dibu i kadifu,
Ponositu čohu sajaliju,
Što od vode čoha crvenija,
A od sunca čoha rumenija...

Dragutin Kostić tumači: »Što od vode (*pranja*) čoha crvenija (*a ne ble-da*)«, pa zatim: »Što od sunca (*sunčanja*) čoha rumenija.«³⁵ Meni se, međutim, čini da je Milija u drugoj prilici, kad je bio raspoloženi, ili, na kraju krajeva, u mladim danima, dok nije postao onako zbunljiv kakvim ga opisuje Karadžić, ove stihove pjevao po svojoj prilici ovako:

Opremi se Strahiniću bane,
Udri na se dibu i kadifu,
Ponositu čohu sajaliju,
Od kavode što je crvenija,
A od sunca što je rumenija...

U času kad je pjesmu pjevao Karadžiću, mora da je kritične stihove pokušao otpjevati s prirodnijim redom riječi, onako kako su mu te riječi

Koji zemlje mloge ustrašio
S njegovijem jadom i ršumom.

Retoričko pitanje javlja se i u pjesmi *Boj na Deligradu*, koju je Vuk Karadžić zapisao od starca Raška (»rodom iz Kolašina«, dakle, iz istoga kraja iz kojega i Milija) i objavio u svojoj četvrtoj knjizi:

Kad Kruševac Srbi privatiše,
Sva se turska zemlja uskoleba,
Staše Turci sitne knjige pisat,
Te pošilju jedan do drugoga.
Fala Bogu, koji knjige piše,
Koji piše, kome li ih šilje? –
Knjige piše paša Šašić-paša...

Zanimljivo je da ni ovdje Vuk Karadžić nije imao sreće prilikom zapisivanja retoričkoga pitanja. Očito je, naime, da je dva kritična stiha starac Raško obično pjevao ovako:

Fala Bogu, ko li knjige piše,
Ko ji' piše, kome li ji' šilje? ..

U času kad je pjesmu pjevao (ili kazivao) Vuku Karadžiću, moguće je da mu je, zabunom, prvi od ovih dvaju stihova glasio ovako:

Fala Bogu, ko ji' (knjige) piše...

Iz drugoga od ovih dvaju stihova jasno se razabire kako je Raškov zamjenički oblik *ji'* pretvoren u – *ih*.

³⁵ Dragutin Kostić, *Tumačenja druge knjige Srpskih narodnih pjesama Vuka St. Karadžića*, Beograd 1937, str. 68.

dolazile u pamet same od sebe; ali je pri tom, zbog toga što je trebalo udovoljiti cezuri, te stihove otpjevao po svoj prilici ovako:

Što od k'vode čoha crvenija,
A od sunca čoha rumenija...

Vuk je Karadžić lako mogao prečuti ono *k* i shvatiti kao da je riječ o vodi, pogotovu ako se ima u vidu da pjevni akcenat u guslarskom desetercu pada na neparne slogove. Osim toga, ne da se zaključiti je li Vuku Karadžiću uopće bilo poznato značenje riječi *kāvoda* (*kāvada*, *kāvāda*, *kāvātija*). Te riječi nema, naime, u Karadžićevu Rječniku;³⁶ nema je ni u Akademijinu Rječniku;³⁷ nema je ni u Škaljićevu rječniku turcizama.³⁸ Ova riječ potječe upravo iz turskoga jezika (*kavata*);³⁹ po Hercegovini (npr. u okolini Ljubuškoga, Stoca, Bileće, Trebinja) tako zovu rajčicu, a vjerojatno se ova riječ čuje i drugdje.

Ako se prihvati mišljenje da se ovdje radi o nehotičnim pogreškama zapisivačevim, i da je do njih došlo već u početku pjesme, ne bi bilo ništa neobično da do kakve slične pogreške dođe i pri kraju pjesme. I doista, meni se čini da je stihove koji su tako dugo bili predmet spora starac Milija otpjevao Vuku Karadžiću ovako:

»Ne dam vašu sestru poharčiti,
Bez vas bih je mogao stopiti,
Al' éu stopit svu tazbinu moju,
Nemam s kime ladno piti vino;
No sam *ljubi majoj* poklonio.«

Pri tom valja imati na umu ovo dvoje:

1. Oblik *ljubi* u ovom je slučaju akuzativ nesklonive imenice *ljubi*, koju Vuk Karadžić u svom Rječniku bilježi s kratkosilaznim, a Pero Budmani u Akademijinu Rječniku s dugouzlaznim akcentom. Doduše, za ovu riječ u ovakvu, nesklonivom obliku nema ni jedne jedine druge potvrde u pjesmama koje je Karadžiću ispjevao starac Milija – u svim drugim slučajevima, pa i u mnogobrojnim slučajevima u ovoj pjesmi, javljaju se samo oblici sklonive riječi *ljuba*. Međutim, ako ovdje sve i odbacimo pomisao da je Vuk Karadžić možda, prilikom zapisivanja pjesme, nesklonive oblike zamjenjivao sklonivima, ostaje ipak činjenica da se npr. u 56. pjesmi iz Karadžićeve četvrte knjige (tu je pjesmu Vuku Karadžiću poslao Vuk Popović iz Risna) pojavljuju ponajprije dva neskloniva oblika pa onda, sve do kraja pjesme, samo sklonivi oblici ime-

³⁶ Vuk St. Karadžić, *Srpski rječnik*, IV izdanje, Beograd 1935.

³⁷ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1880...

³⁸ Abdulah Škaljić, *Turcizmi u narodnom govoru i narodnoj književnosti Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1957.

³⁹ Usp. Турско-български речник (sastavljen »под ръководството на академик Стоян Романски«), Sofija 1952.

nice o kojoj je riječ.⁴⁰ Zanimljivo je da sam Karadžić u svom Rječniku uz riječ *ljubi* ima oznaku da se čuje »po jugozapadnijem krajevima«, a u najstarijoj varijanti pjesme o Banoviću Strahinji, u poznatoj bugarštici iz Bogišićeva zbornika, dolaze samo ovakvi nesklonivi oblici; npr. u stihovima:

»Ako li mi ti žališ ljubi tvoju zarobljenu,
Što je tebi zarobio Denalija Vlahoviću,
Hoćemo te opeta drugom ljubi oženiti.«⁴¹

2. Oblik *majoj* zapravo je dativ imenice *maja*. Maja, međutim, nije samo ime odmila za rođenu majku, nego – kako stoji u Akademijinu Rječniku (s. v. *maja*) – i »ime kojijem kao od mila zove mlada svekrvu«, a *maja* je i »žena što upravlja kućom svagda ili za njeko doba ili u kojemu slučaju«. Od primjera koji se u Akademijinu Rječniku navode kao potvrde za prvo značenje evo i ovdje dva, obadva iz narodne književnosti: *More tebe poželiti maja. – Devojka se vrati kući maji svojoj, a maja je jedva dočeka.* – Od primjera koji se navode kao potvrde za treće značenje ove imenice evo također dva, i to iz Bogišićeva djela: (Domaćica i planinka) *njih dvije su maje kuće.* – *Po selima domaćicu nazivlju ,maja'.* – U Akademijinu se Rječniku ne kaže da dativni oblik ove imenice može glasiti i – *majoj*, ali sam obaviješten da se ovakav dativni oblik čuje i danas npr. u selu Blace blizu Novoga Pazara i u Kolašinu,⁴² dakle, u onom istom kraju u kojem je nekada rođen starac Milija. Ovaj se oblik

⁴⁰Stihovi u kojima se u toj pjesmi pojavljuju nesklonivi oblici glase ovako: »Što je, ljubi, da te bog ubije?!« i – Tadar mu se ljubi razabrala. Samo nekoliko stihova nakon ovih pojavljuju se ova dva stiha sa sklonivim oblicima imenice *ljuba*: Pa on pođe zapitivat ljubu: »Što se, ljubo, bješe prepanula?« Do kraja pjesme pojavljuje se još jedan sklonivi oblik u akuzativu i niz sklonivih oblika u vokativu. – Veoma je značajno da se i u pjesmi *Ban Milutin i Duka Hercegovac* (koju je »zapisao za Vuka Marko Nemanjić, pisar kod kneza Nahije Požeške«; usp. Vuk St. Karadžić, *Srpske narodne pjesme*, knjiga II, Beograd 1958, str. 678) pojavljuje, s obzirom na imenicu o kojoj je ovdje riječ, nešto slično kao i u pjesmi o Banoviću Strahinji. Naime, u toj pjesmi dolaze i ovi stihovi:

A kad bane ljubi naručio,
Opremi se na carevu vojsku...

Neposredno prije tih stihova (o kojima komentatori žute) ban Milutin (kojemu je, po narodnoj tradiciji zapisanoj u Dragačevu, Banović Strahinja bio sin ili unuk; usp. Dragutin Kostić, *Tumačenja druge knjige Srpskih narodnih pjesama Vuka St. Karadžića*, Beograd 1937, str. 67) nadugačko »učī« svoju ženu šta će sve raditi za vrijeme njegove trogodišnje odsutnosti. Iako i u ovoj pjesmi redom dolaze samo sklonivi oblici imenice *ljuba*, ipak je iz ovoga konteksta, kako se meni čini, jasno da se u dvama navedenim stihovima javlja, zapravo, nesklonivi oblik imenice *ljubi* (i to u akuzativu) i da su ti stihovi u guslarovim ustima glasili ovako:

A kad bane ljubi naučio,
Opremi se na carevu vojsku...

⁴¹ Usp. Baltazar Bogišić, *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa*, Beograd 1878, str. 106.

⁴² Ovaj podatak utvrdio je i meni poslao profesor Vojislav Nikčević, rodom iz Stubice blizu Nikšića.

može, jamačno, čuti i drugdje, a i sam se živo sjećam kako sam na nj naišao prije više godina, kao srednjoškolac, u dijalogu jedne Veselinovićeve pripovijesti, kojoj, na žalost, nisam upamtio naslova.⁴³

Kao što se, dakle, vidi, Banović Strahinja ne da devetorici Jugovića da pogube svoju sestru, a njegovu ljubu (jer je i on to sam mogao učiniti da je htio) – on vraća (*poklanja*) svoju ljubu (*ljubi*)⁴⁴ ne njima, nego njezinoj i njihovoj majci (*majoj*) koja je tu nevjernu i prokletu ženu odgojila. Ta žena treba tako da postane živ spomenik sramote i da sve do svoje prirodne smrti svjedoči svijetu ne samo o svojoj beskarakternosti nego i o beskarakternosti cijele obitelji iz koje je ponikla.⁴⁵ Doista, ne znam je li se Banović Strahinja mogao vještijim potezom osvetiti u isto vrijeme i svojoj nevjernoj ženi i kukavičkim Jugovićima, pa čak i jednoj majci, koja je, po zdravom narodnom shvaćanju, najviše odgovorna za odgoj svoje kćeri. Ovo je zbilja najdramatskije mjesto u čitavoj pjesmi, svestrano motivirano predašnjim postupcima glavnih junaka, a ipak tako neočekivano; zbog toga starac Milija dodaje i dva zaključna stiha:

Pomalo je takijeh junaka
Kâ što bješe Strahiniću bane.

(Ova je rasprava napisana u rujnu 1964.)

R é s u m é

EST-CE QUE BANOVIĆ STRAHINJA PARDONNE A SA FEMME?

La poésie sur Banović Strahinja, notée par Vuk Karadžić en 1822, est une des plus impressionnantes parmi les poésies populaires yougoslaves, ayant beaucoup du dramatique ce qui fit qu'elle fut plusieurs fois dramatisée. C'est dans cette poésie que d'une part le héros principal, Banović Strahinja, est esquissé avec beaucoup de succès en tant que le «représentant de l'humanité et de l'héroïsme à n'en avoir pas son égal»

⁴³ Na mogućnost postojanja ovoga oblika upućuje i analogno građen dativni oblik imenice *mačeha*, *mačiha* ili *mačija*. Tako se dativni oblik *mačehoj* može čuti u Drenovštici južno od Nikšića; oblik *mačihoj* čuje se npr. u Kruševcu; za Brus jugozapadno od Kruševca, za Kraljevo i za Bapsku-Novak blizu Šida zabilježio sam oblik *mačijoj*. Dativni oblici *majoj* i *mačehoj* i sl. nastali su, vjerojatno, pod utjecajem dativnih oblika posvojnih zamjenica (*mojoj*, *tvojoj*, *njegovoj*...) jer s njima u govoru često dolaze zajedno. – Zanimljivo je ovdje spomenuti da u govoru Srećke župe (pod Šar-planinom) neke imenice muškoga roda imaju u genitivu i akuzativu jednine također pridjevski nastavak: *dedoga*, *čičoga*, *Ljuboga*, *Kostoga*, *Savoga*. (Usp. Milivoj Pavlović, *Govor Srećke župe*, »Srpski dijalektološki zbornik«, knj. 8, Beograd 1939, str. 161.)

⁴⁴ Usp. ovdje i stih »Pokloni mu ljubi Anđeliju« koji se javlja u jednoj pjesmi što ju je Vuku Karadžiću poslao pop V. Mirković (Vuk St. Karadžić, *Srpske narodne pjesme*, knj. 6, Beograd 1935, str. 437).

⁴⁵ Usp. već citirani odlomak iz Krstićeva priloga *Još nešto o završnim stihovima pesme »Banović Strahinja«*.

(Gesemann), y compris aussi son lévrier fidèle nommé Karaman, et de l'autre côté sa femme infidèle et sa cognation de la part de femme qui est très riche mais aussi très pusillanime (c'est le vieux Jug-Bogdan avec ses neuf fils) et qui le trahit dans un moment critique quand il lui faut prêter secours pour la libération de sa femme, leur fille, ou respectivement leur soeur.

Cependant, la poésie finit d'une manière singulière: contrairement à tout ce qu'on pouvait attendre, Strahinja ne tue pas sa femme infidèle et il ne permet pas à ses frères de la tuer. A la fin même de la poésie on trouve ces cinq vers:

»Ne dam vašu sestru poharčiti,
Bez vas bih je mogao stopiti,
Al' ću stopit svu tazbinu moju,
Nemam s kime ladno piti vjno;
No sam ljubi mojoj poklonio.«

A cause de sa conclusion insolite, la poésie attira attention déjà en 1827 de J. W. Goethe et de son cercle de Weimar, et dans le 19ème et 20ème siècles une suite des savants s'occupa de cette poésie, surtout de ses vers terminaux qui sont dans la forme comme ils sont notés, plus que peu clairs.

Naturellement, en partant du fait que Banović Strahinja laisse sa femme dans la vie, les chercheurs se sont repartis, dans l'interprétation des vers terminaux, en général en quatre groupes: les premiers interprétaient ces vers dans le sens que Banović Strahinja pardonne »un péché inpardonnable« à sa femme et à sa cognation. Les deuxièmes expliquent qu'il pardonne à sa femme mais non à sa cognation avec laquelle il rompt toute liaison. Les troisièmes, au contraire, à la base des mêmes vers, soutiennent la pensée qu'il ne pardonne ni à sa femme ni à sa cognation. De l'autre côté, les quatrièmes exposent la pensée qu'on ne sait et qu'on ne saura jamais, selon toute apparence, que voulait dire dans ces vers le vieut rapsode Milija qui a transmis à son temps cette poésie à Vuk Karadžić.

Dans la deuxième partie de son article, l'auteur fait ressortir un fait très important que la poésie en question a été chantée par Milija (accompagné de guzla) à son enregistreur (Vuk Karadžić) et qu'elle n'était pas dictée ce que faisaient la majeure partie des rapsodes. Dans la rencontre d'une telle difficulté de nature technique, Vuk Karadžić pouvait commettre une plus grande erreur et devenir ainsi le coupable involontaire d'un malentendu quelque peu plus grand. C'est ainsi que l'auteur soutient que le premier vers de cette poésie n'a été pas chanté par le rapsode Milija comme il est noté par Karadžić dans sa version de cette poésie (»Netko bješe Strahiniću bane«) mais de la manière suivante: »(H)e(j), (t)ko bješe Strahiniću bane?« L'auteur cite ensuite une autre

erreur de Karadžić, semblable à celle qui est citée et qui se trouve dans la même poésie, et il en conclut qu'une erreur semblable eut lieu dans les vers contestables de la fin de cette poésie. A savoir, Vuk Karadžić fit erreur d'une seule lettre (la voyelle *o* a été mise à la place d'un *a*), et ainsi il obtint au lieu d'un mot peu usité à sens de »mère« le pronom possessif. Grâce au concours de circonstances, ce pronom possessif réussit toutefois à réaliser un certain sens (naturellement tout différent de celui auquel pensait le rapsode Milija), et c'est cette erreur qui fut la cause de tels malentendus depuis Goethe jusqu'aujourd'hui.

A la fin de son article, l'auteur s'associe à ceux qui soutenaient (quoiqu'ils ne savaient pas confirmer leur pensée par des faits raisonnables) que Banović Strahinja ne pardonne ni à sa femme ni à sa cognation. A vrai dire, Banović Strahinja fait revenir sa femme au milieu duquel elle provient. Plus précisément, il accentue qu'il ne renvoie pas sa femme à ses frères (pour qu'elle soit tuée par eux) mais à sa et leur mère (qui, d'après l'opinion du peuple, est la plus responsable pour l'éducation de sa fille). »Cette femme« – la conclusion de l'auteur soutient – »doit devenir le monument vivant de l'opprobre pour témoigner jusqu'à sa mort naturelle non seulement de sa veulerie mais aussi de la veulerie et du manque de caractère de toute la famille à laquelle elle appartient.«

